

Para kıymetinin tenezzülü müvacehesinde amortismanlar

Doç. Dr. Feridun Özgür

I — Amörtismanın tarifi ve mahiyeti :

a — Amortismanın tarifi

b — „ „ mahiyeti

1 — Giriş

2 — Amortisman, maddî sabit sermaye unsurlarının aşında, yıpranma, gayri maddî sabit sermaye unsurlarının da alâkadar akitlelerin nihayete ermesiyle kıymetlerini sıfıra indirmeleri mukadder olan âmiller karşısında sermayenin tamamîyetini muhafaza eder.

3 — Amortisman bir maliyet masrafı unsurudur.

4 — Amortisman tediye mevzu teşkil etmez.

5 — Amortismanın mücavir mefhumlardan tefriki

i — Amortisman ile karşılık arasındaki fark

ii — Amortisman ile ihtiyat akçesi arasındaki fark

6 — Amortisman tutarlarının yatırımları

II — Para kıymetinin sukutu halinde sabit sermaye unsurlarının iktisap kıymetleri üzerinden amortisman tefrikinin mahzurları ve imkânsızlığı

a — Giriş

b — Para kıymetinin sukut halinde bulunduğu zamanlarda yenilenmesi istenilen sabit sermaye unsurları, iktisap kıymetleri üzerinden hesaplanan amortismanlarla aynen ikame edilemezler.

c — Para kıymetinin düşmesi zamanlarında sabit sermaye unsurlarının iktisap kıymetleri üzerinden amortisman payları tefriki kâr ve zararın sıhhatle hesaplanmasına imkân vermez.

d — Para kıymetinin düşmesi zamanlarında sabit sermaye unsurlarının iktisap kıymetleri üzerinden amortisman payları tefriki rantabilite nisbetinin de doğru olarak hesaplanmasına imkân vermez.

- e — Para kıymetinin düşmesi zamanlarında sabit sermaye unsurlarının iktisap kıymetleri üzerinden amortisman payları tefriki bir işletme dahilinde bulunan teknik cüzütamlar arasında mukayese yapılmasına imkân vermez.
- f — Para kıymetinin düşmesi zamanlarında sabit sermaye unsurlarının iktisap kıymetlerinin bilânçolarında yer almaları işletmelerin mevcutları hakkında yanlış bir fikir husulüne sebep olur.
- g — Para kıymetinin düşmesi zamanlarında sabit sermaye unsurlarını kiralamış olan işletmelerle mezkûr unsurlara sahip bulunan ve amortismanlarını iktisap kıymetleri üzerinden hesaplayan işletmelerin vaziyeti arasında husule gelen fark.

III — Yeniden kıymetlendirme (Réévaluation).

- a — Giriş
- b — Yeniden kıymetlendirme müs'ir rakkamlara göre yapılır.
- c — Yeniden kıymetlendirme neticesinde hakikî amortisman tutarlarının nasıl hesap edileceği meselesi.
- d — Bilânço ve Kâr ve Zarar hesaplarında yeniden kıymetlendirme dolayısıyla yapılması icap eden muameleler.
- e — Yevmiye defterlerinde yeniden kıymetlendirme dolayısıyla yapılması icap eden kayıtlar.

IV — Yeniden kıymetlendirme hususunda ileri sürülen itirazlar ve bunlara verilecek cevaplar

- a — İktisap kıymetinin her zaman amortisman paylarının ayrılmasına esas teşkil edebileceği kanaatinde bulunanların itirazları ve bunlara verilecek cevaplar.
- b — Maliyecilerin itirazları ve bunlara verilecek cevaplar.
- c — Tatbikatçıların itirazları ve bunlara verilecek cevaplar.
 - 1 — Para kıymetinde tenezzül devam ettiği müddetçe, takdiri kıymet bilânçonun tanzim tarihindeki ikame kıymetleri göz önünde tutulmak suretiyle yapılır.
 - 2 — Para kıymetinde başlangıçta bir düşme ve sonraları bir istikrar hâsıl olduğu takdirde maddî sabit sermaye unsurlarının ikame edilecekleri tarihteki kıymetleri gözönünde tutulmak suretiyle kıymetlendirilir.

PARA KIYMETİNİN TENEZZÜLÜ MÜVACEHESİNDE AMORTİSMANLAR (1)

I — Amortismanın tarifi ve mahiyeti

a — Amortisman tarifi

Amortisman, sabit sermaye olarak yatırılan maddi ve gayri maddi kıymetlerin zamanla aşınma, yıpranma suretiyle ve ihtira beraetleri ve imtiyazlarda olduğu gibi bir akdin nihayete ermesiyle kıymetlerinin günün birinde sıfıra müncer olmalarına karşılık sermaye tamamîyetinin idamesi için iktisap tutarlarından işletmelerce her sene muntazaman muayyen bir miktar tefrik etmek suretiyle tekrar ele geçirilmesi demektir²⁾. Şu halde amortisman maddi ve gayri maddi sabit sermayenin

(1) Lisanımıza amortisman tâbiri Fransızca "Amortissement,, kelimesinden gelmektedir. Bu kelimenin kökü "Öldürmek ve ölmek,, mânasına gelen "Amortir,, filidir. Bugünkü anlamda kullanılmasına 17 inci asırdanberi başlanmış bulunmaktadır. Şu halde "amortisman", "yavaş yavaş öldürmek,, mânasına gelmekte ve bilfiil yer alan ameliyeyi ifade etmektedir. İngilizcede ise amortisman mukabili olarak "depreciation,, kelimesi kullanılmakla beraber bazı eserlerde "amortization,, kelimesinin istimal edilmekte olduğuna da tesadüf etmek mümkündür. "Amortization,, tâbiri İngilizcede bilhassa istikrazların itfası mukabili olarak kullanılmaktadır.

(2) Bu yazımızda amortisman mevzuu yalnız yukarıda vermiş olduğumuz tarif çerçevesi dahiline inhisar ettirilmiş bulunmaktadır. Bilindiği gibi amortisman iktisat lisanında muhtelif mânalara gelmektedir. Meselâ, tahvilât ihracı suretiyle girişilen istikrazların ödenmesi, veyahut öz sermayenin şirketin ortaklarına ihtiyatlarından tamamen veya kısmen iadesi hallerinde de itfa kelimesi yanında amortisman kelimesi de istimal olunmaktadır. Yukarıda kasdettiğimiz mânada amortisman tariflerini aşağıdaki eserlerde bulmak mümkündür.

Dewing, Arthur Stone - The Financial Policy of Corporations - 4 th edition volume I New York 1951 sahife, 559

Dicksee, L. R. — Depreciation, Reserves and Reserve Funds — Encyclopedia of the Social Sciences - Volume Five - The Macmillian Company, New York 1935 içinde sahife, 98-102 de zikredilmiştir.

Isaac, Alfred — Muhasebe Nazariyesi — İstanbul 1940 sahife, 101

Kester, R. B. — Depreciation — New York 1924

Karova, Baha Esat — Amortismanlar — Ankara 1943, sahife 24.

Leake, D. P., — Depreciation and Wasting Assets and Their Treatment in

münhasıran arzettiğimiz sebepler dolayısıyla uğrayabileceği kayıpların karşılanmasına matuf bulunmakta, diğer bütün kıymetten düşme hâdiselerini karşılayabilecek bir vasıf taşımamaktadır.

b — Amortismanın mahiyeti

1 — Giriş

Sabit sermaye unsurları iyi bir şekilde muhafazaları için girişilen tamirat ve katlanılan külfetlere rağmen kıymetlerinden tedricen kaybederler. Günün birinde hiç işe yaramıyacak bir hale gelirler. Ve ihtira beraatleri ve imtiyazların değerleri de bir akdin nihayete ermesi üzerine sıfıra münceş olur. Bundan dolayı işletmelerin kendiliğinden tahassül etmekte olan bu nevi kayıpları muhasebe kayıtları vasıtasıyla hesaplarına aksettirmeleri lâzımdır ³⁾. Ve bu ameliyenin icrası da sabit sermaye unsurlarının işletmelerine görebilecekleri hizmetin ne kadar sürebileceği göz önünde tutularak müteaddit hesap devrelerine tevzi etmek suretiyle mümkündür. Her hangi bir sabit sermaye unsurunun günün birinde yok olacağı mülâhazasıyla amortismanı tâbi tutularak topyekûn bir kalem halinde aynı sene masrafları arasına geçirilmesi mantıkî bir hareket olarak vasıflandırılmıyacağı gibi, dayanma müddetinin sonuna kadar bekleyip bu unsuru o seneye mal etmenin de aynı şekilde hatalı olacağına şüphe edilmemelidir.

Computing Annual Profit and Loss (4 th edition London 1925) — Encyclopaedia of the Social Sciences içinde sahife, 98-102 zikredilmiştir.

Moore, Justin H. — Handbook of Financial Mathematics N. Y. 1947 sahife 338, 339

Özeken, Ahmet Ali — İşletme İktisadına Başlangıç Dersleri cilt I, Umumi işletme iktisadı, Birinci Kitap, İstanbul 1951, sahife 115

Saydar, Rasim — Envanter ve Bilânço — Genişletilmiş ikinci bası İstanbul 1946 sahife 81

Samuelson, A. Paul — Economics, An Introductory Analysis, N. Y. 1951 2 nd Edition sahife, 139

Simpson, Thomas Marshall - Mathematics of Finance, N. Y. 1950, sahife 263.

Tunick, Stanley B. & Saxe, Emanuel — Fundamental Accounting, N. Y. 1950, sahife 519.

(3) İşletmelerin sabit sermaye unsurlarından istifade şekillerine göre en muvafık amortisman metodunun seçilmesi icap eder. Bu husus etüdümün mevzuu dışında kalması dolayısıyla izahından sarfınazar edilmştir. Amortisman metodları hakkında aşağıdaki eserlere müracaat edilebilir.

Lecerelé, Jacques — Bilans et Monnaie — Paris 1946, sahife 117 ve devamı

Paton & Paton — Asset Accounting — N. Y. 1952, Sahife 268 ve devamı

Saydar, Rasim — Envanter ve Bilânço — İstanbul 1946, sahife 86 ve devamı

2 — Amortisman, maddî sabit sermaye unsurlarının aşınma, yıpranma, gayri maddî sermaye unsurlarının da alâkadar akitlerin nihayete ermesiyle kıymetlerini sıfıra indirmeleri mukadder olan âmiller karşısında sermayenin temamiyetini muhafaza eder ⁴⁾.

Yukarıda vermiş olduğumuz tarif ve izahlar amortismanların aşınma ve yıpranma gibi işletmelerin sermayelerini tehdit eden âmillere karşı, temamiyetini muhafaza ve idame olduğunu, yani sabit sermayeyi terkip eden kalemlerin temamiyetlerinin muhafazası esasını teşkil ettiğini bize açıkça göstermektedir. Sermaye unsurlarının her hangi bir sebeple temamiyetleri haleldar olduğu takdirde işletmeler, kazanç kabiliyetlerini kaybederler, ve maksatlarına erişme kudretinden mahrum kalmış olurlar. İşletmelerin mevcudiyetleri ise ancak kazanç kabiliyetlerinin idamesiyle kaimdir.

İşletmelerin maddî ve gayri maddî sabit sermaye unsurlarının madut bulunan, bina, makine, tesisat, alât ve edevat, imtiyaz ve ihtira beraatleri ilâh... gördükleri hizmetler ve tahsis edildikleri maksatlar nisbetinde azalmağa, yıpranmağa, aşınmağa, tedricen yok olmağa mahkûmdurlar. Sermayenin idame ve muhafazası bunların eşkiyenlerinin yerlerine durmadan yenilerinin ikamesi zarureti ile kabili izahtır. Yıpranma ve aşınmalar sermaye unsurlarının hepsinde aynı tempo ile cereyan etmez. Bazılarında daha çabuk ve bazılarında ise daha yavaş olur.

İşte, sermaye unsurlarında vücut bulan bu yıpranma, aşınma gibi sermayenin temamiyetini haleldar eden hallere karşılık olmak üzere ayrılan amortisman payları vasıtasıyla sermayenin temamiyetinin idamesi temin edilmiş olur.

3 — Amortisman bir maliyet masrafı unsurudur.

Bir maliyet masrafı unsuru sıfatıyla ancak amortismanla bir yer verilme suretiyle hesap devresinin kâr veya zarar tam olarak tesbit edilebilir. Şu halde, sona eren ekzersizin hakiki neticesini bulmak için,

(4) Sermayenin temamiyetini muhafaza mes'elesi hakkında aşağıdaki eserlere baş vurulabilir:

Pigou, A. C. — Maintaining capital Intact - *Economica* - Aug 1941 sahife 271-275

V. Hayek, F. A. — Maintaining capital Intact-*Economica*-Aug. 1941 sahife 276-280

V. Hayek, F. A. — The Maintenance of capital *Economica* Aug. 1935 sahife 241-276

Hicks, J. R. — Maintaining capital Intact - *Economica* - May 1942 sahife 174-179

işletmenin istihsalât dolayısıyla tahammül ettiği masraflar arasında o devreye düşen amortisman tutarının da bir yer alması zaruridir. İşte bu yüzdendir ki, amortisman eğzersizin açık verdiği zamanlarda dahi yapılır. Binaenaleyh amortisman, hesap devresinin neticesini tam olarak hesaplayabilmek için kaçınılmaz bir maliyet masrafı unsuru olarak telâkki edilmelidir. Bu şekilde hareket edilmediği takdirde hesap devresi sonunda yapılan bilânço ve kâr ve zarar hesabı yanlış tanzim edilmiş olur. Ve işletmenin hakiki durumunu ve elde edilen neticenin mahiyetini tam olarak göstermez. Saniyen, mustahsalın maliyet fiatının yanlış hesaplanmasına müncer olur. Bununla beraber meşhur Fransız işletme iktisatçılarından Jacques Lecercle, Bilans et Monnaie adlı kitabının 119 uncu sahifesinde, “Son zamanlara kadar zarar ile neticelenen eğzersizlerin masrafları arasına amortisman tutarlarının —muhasebe nazariyesine mugayir olmakla beraber— ilâve edilmemeleri fikrini ileri sürenlere sık sık tesadüf edilmekte idi. Bunlara göre zaten açık vermiş olan yılların bir de amortisman tutarları ile fazlalaştırılması işletme sahiplerinin itibarlarını sarsabileceği mülâhazası idi., demekte ve 5 Şubat 1946 tarihli kararının 6 ncı maddesinin, “Amortisman, zamanla muhakkak surette kıymetten kaybeden sabit sermaye unsurlarında tahassül eden kaybın hesaplanmasıdır., şeklindeki tarifinin “tahassül eden kaybın hesaplanmasıdır., ifadesine dayanarak, “Eğzersizin neticesinin müsbet veya menfi olduğu nazarı itibara alınmadan amortisman tutarının hesaplanması zaruridir., hükmüne varmaktadır.

4 — Amortisman tediye mevzu teşkil etmez.

Amortisman, hususî bir karakter arzeden bir maliyet masrafıdır. Yani nev’î şahsına münhasır bir maliyet masrafı unsurudur. Şu cehetleki, sabit sermaye unsurlarından birinin yerine ikame edilinceye kadar hiç bir tediye mevzu teşkil etmemektedir. Demek oluyor ki, işletmeler, her hesap devresi sonunda amortisman payı ayırmakla kârlarını azaltmalarına rağmen üçüncü şahıslara hiç bir şey ödememekte ve hesap edilen tutar işletme dahilinde kalmaktadır. Bu suretle işletmede her devre sonunda hesaplanan amortisman tutarları bir disponibilitê vücuda getirmiş olurlar. İşletmelerin bir borcu olarak telâkki edilebilen bu tutarlar bilânçonun pasifinde “amortisman karşılık hesabı,, kalemi altında toplanırlar 5).

(5) Amortismanlar muhasebeye muhtelif şekillerde gösterilebilir. Yukarıda sözü geçen şekilde hesaplanması vuzuh bakımından şayanı tercihtir.

5 — Amortismanın mücavir mefhumlardan tefriki.

Tarifleri nazari bakımdan olduğu kadar bilhassa tatbikat bakımından da ehemmiyetli olan ve amortisman mefhumuna mücavir diğer iki mefhum da karşılık ve ihtiyat akçesidir. Muhteva ve tefrikleri hakkında Prof. Özeken'in Umumi İşletme İktisadı kitabının 153 cü sahifesinde ve bu mevzua tahsisen neşredilmiş olan Ord. Profesör Pierre Folliet'nin "Amortissements, provisions et réserves,, adlı eserini zikretmek muvafık olur. 6) . Bu iki esere dayanarak hülâsaten diyebiliriz ki:

i — Amortisman ile karşılık arasındaki fark.

Karşılıklar, işletmelerin ileride karşılaşması muhtemel, sermaye kayıplarını, tükenişlerini, yeni icat ve ihtiralar ve moda değişiklikleri gibi vukuu melhuz hâdiseler dolayısıyla zuhur edebilecek kıymet tenezzüllerini karşılamak, gerçekleşmesi kabil olan çeşitli rizikolara karşı işletme bünyesinde bir mukavemet yaratmak için bir miktar sermayenin yedeğe alınmasıdır. Şu halde, karşılıklar sermayeden vâki olabilecek kıymet kayıplarını, tenezzülleri, azalışları hâdiseye nazaran, olmazdan önce karşılayan "a anteriori,, ve tahsisi malî yüklerdir.

Amortismanlar ise, sermayeden vâki olmuş kıymet kayıplarını, tenezzülleri, azalışları, hâdiseye nazaran olduktan sonra karşılayan "a aposteriori,, ve tahsisi malî yüklerdir.

Amortismanlarla karşılıklar, hesap devresi zarfında kâr elde edilsin veya edilmesin hesaplanırlar. Bu cihetten birer maliyet masrafı unsurudurlar.

ii — Amortisman ile ihtiyat akçesi arasındaki fark.

İhtiyat akçesi, ileride uğranılacak her nevi rizikoları karşılamak üzere kârdan ayrılmış olan tutarlara verilen isimdir. Şu halde kâr edilmeyen yıllarda ihtiyat akçesi ayrılmaz. İhtiyat akçesi, ortak veya hissedarlara dağıtılmıyarak yedeğe ayrılan ve sermayeyi arttıran bir mablağ olduğu halde, amortisman, sermayenin temamiyetinin idamesine yarayan bir tutardır. Amortisman ameliyesiyle meydana getirilmiş olan tutarın sarf mahallinin belli olması, kazançlardan elde edilen ihtiyatlardan ayırt edilmesine sebep teşkil eder.

(6) Ayrıca bakınız:

Dicksee, L. R. — Depreciation, Reserves and Reserve Funds — (2nd edition London 1907)

Sayder, Rasim — Envanter ve Bilânço — İstanbul 1946

6 — Amortisman tutarlarının yatırımları.

Aşınmağa, yıpranmağa mâruz maddî sabit sermaye veya muayyen bir vâde nihayetinde bir hakkın (bir imtiyazın veya ihtira beraafinin) hitam bulmasıyla sıfıra inecek olan gayri maddî sabit sermaye unsurlarının kıymetleri üzerinden hesaplanan amortisman tutarı ne şekilde muhafaza edilecektir?

Yukarıda vermiş olduğumuz tarife göre, amortismanla güdülen gaye sabit sermayeye yatırılan kapitalin tam olarak muhafaza ve idamesidir. Binaenaleyh bir taraftan eskiyen, aşınan ve yıpranan sabit sermaye unsurlarına karşılık amortisman yoluyla teraküm eden tutarlar, menkul ve gayri menkullere yatırılabilir. Yalnız amortisman tutarlarının yenileme anında likid bir hale geçirilemeyecek kıymetlere yatırılmaları doğru olur. Mezkûr tutarların emin addedilebilecek kıymetlere yatırılmaları halinde yenileme hâdisesi hiç zorluk çekilmeden normal bir şekilde karşılanmış olur.

Hattâ Lecercle'ye göre, "sabit sermaye unsurlarının iktisap kıymetlerine nazaran ikame fiatlarında bir ucuzluğa doğru gidilmesi halinde, amortisman tutarlarının muayyen bir devre nihayetinde işletmeye bir disponibilitè fazlası sağlayacağı da muhakkaktır 7).

Bu böyle olmakla beraber, bizatihi amortismanın hesap edilış tarzı, yani yukarıda, mahiyetini izah ederken belirttiğimiz veçhile ancak, sabit sermayenin, aşınma ve yıpranmaları ve sair hususları nazarı dikkate alarak iktisap kıymetleri üzerinden ve normal ömürleri hesaba katarak ayırmak suretiyle bir meblağ tefriki de ancak, para kıymetinin mustakar bulunduğu devirlerde, gayesini, yani, sabit sermayenin temamiyet ve idamesini temin edebilir. Bu gaye, ne bu hesap edilış tarzıyla ne de ayrılan miktarların likid olarak muhafaza edilmesi suretiyle, para kıymetinin gayri mustakar olduğu zamanlarda kabil değildir.

Evvelce mühim bir mes'ele olmayan bu nokta, yarım asırdanberi millet ve işletme iktisadı bakımından büyük bir ehemmiyet kesbetmiş bulunmaktadır.

II — Para kıymetinin sukutu halinde sabit sermaye unsurlarının iktisap kıymetleri üzerinden amortisman tefrikinin mahzurları ve imkânsızlığı

a — Giriş

Para kıymetinin tenezzülü muvacehesinde, bilânço kalemlerinin takdiri kıymeti, ve bizi burada alâkadâr eden amortisman ameliyesinin

(7) Lecercle, Jacques — Bilans et Monnaie — Paris 1946, sahife 121

karşılaştığı güçlükler, temamiyle zamanımıza ait bir dâvanın mevzuunu teşkil etmektedir. Filhakika L'Ansa'nın "Plân Comtable,, adı altında neşrettiği mevcut broşürlerin Haziran 1944 tarihli ve 56 sayılı nüshasında ifade edilmiş olduğu veçhile, "19 uncu asrın ikinci yarısı ile 20 inci asrın ilk senelerinde, yani para kıymetinin mustakar bulunduğu devirlerde amortisman ameliyesi vasıtasıyla sabit sermaye unsurlarının yenilenmesi hususunda hiç bir müşkilâta uğranılmamıştır. Hattâ o devirlerde, ham madde ve mamûl maddé fiatlarında göze çarpar bir tenez-zül vücut bulmuş ve bütün gayretler maliyet fiatlarının tenkisine yöneltilmiştir. Ve bu suretle işletmeler tefrik ettikleri amortisman tutarları sayesinde, sabit sermaye unsurlarını yenilemekle iktifa etmeyip daha mükemmel bir hale koymak fırsatını bulmuşlardır.,,

b — Para kıymetinin sukut halinde bulunduğu zamanlarda yenilenmesi istenilen sabit sermaye unsurları, iktisap kıymetleri üzerinden hesaplanan amortismanlarla aynen ikame edilemezler.

Para kıymetinin düştüğü devirlerde ise acaba vaziyet yukarıdaki paragrafta izah edilenin aynı mıdır? Bu sual Birinci Dünya Harbini müteakip ortaya atılmış ve uzun münakaşalara yol açmıştır. Ve neticede işletmeler amortismanlarını sabit sermayelerinin iktisap kıymetlerinin fevkinde bir esas üzerinden hesaplamağa başlamışlar ve bu suretle bir faide temin edebileceklerini ummuşlardır. Lecerclé de Bilans et Monnaie adlı eserin 122 inci sahifesinde bu hususta yapılan münakaşalar neticesinde amortismanı esas teşkil edecek değerin ikame veyahut yenileme kıymeti olması icap edeceğinin umumiyetle kabul edilmiş olduğuna işaret etmektedir. Bu ifadeden çıkaracağımız mânâ şudur. Demek ki, normal devirlerde sabit sermayenin iktisap kıymeti üzerinden yapılacak amortismanların, yenilenmesi istenilen unsurların ikamelerine kifayet edebileceği fakat para kıymetinin sukutu zamanlarında ise bunun böyle olamayacağı aşikârdır.

1925 senesinde MM. Allix ve Lecerclé tarafından yazılmış olan "L'Impot sur le Revenu,, adlı kitabın birinci cildinde ⁸⁾ para kıymetinin düştüğü zamanlarda yenilenmesi istenilen sabit sermaye unsurları, iktisap kıymetleri üzerinden hesaplanan amortismanlarla aynen ikame edilemeyeceği hakkında aşağıdaki misal verilmektedir. "Meselâ, bir işletmenin 10.000 franga satın almış olduğu bir makineyi amortismanı tâbi tutmak suretiyle muayyen bir müddet hitamında 10.000 frank toplamış olduğunu farzedelim. Makinenin ikame tarihinde ise para kıymetinin te-

(8) Yukarıda ismi geçen eser, sahife 362.

nezzülü dolayısıyla aynı cins bir makinenin 40.000 franga satın alınabileceğini kabul edelim. Böyle bir vaziyetle karşılaşmış bulunan işletme 30.000 frank zarar etmiş demektir. Çünkü işletmesinde işe yaramaz bir hale gelmiş olan makinesinin aynı yerine koyabilmek için yeni bir takım mali imkânlarla — dispoñibilitelere — baş vurmak zorunda kalmıştır.,,

Bu misal bize bugün pek basit gibi görünmekle beraber, amortismanın henüz iktisadi bir zaviyeden lâyikiyle mütalââ edilmemiş olduğu bir devirden verilmiş olması hasebiyle şayanı dikkattir. Mezkûr muharrirlerin vermiş oldukları misal ve varmış oldukları neticeler, para kıymetinin düştüğü zamanlarda işletmelerin istihsal kabiliyetlerini muhafaza edebilmek için amortisman paylarının sabit sermaye unsurlarının yenileme kıymetleri üzerinden hesap edilmesinin doğru olacağı merkezindedir ki, bu görüşe bu gün iktisadi bakımdan itiraz edilmesine imkân kalmamıştır.

c — Para kıymetinin tenezzülü zamanlarında sabit sermaye unsurlarının iktisap kıymetleri üzerinden amortisman payları tefriki kâr ve zararın sıhhatle hesaplanmasına imkân vermez ⁹⁾.

Para kıymetinin düşmesi zamanlarında sabit sermaye unsurlarının iktisap kıymetleri üzerinden amortisman payları tefriki kâr ve zararın sıhhatle hesaplanmasına imkân vermez. Çünkü, maddî ve gayri maddî sabit sermaye unsurlarının iktisap veya orijinal kıymetleri üzerinden tefrik edilen amortisman tutarları, topyekûn maliyet masrafları dahilinde yeter derecede bir masraf unsuru olarak yer alabilmelerini imkânsız kılar. Bu da son bir çeyrek asırdanberi bilânçoda yer alan kalemlerin mevcudatın iktisap kıymetlerinin tesbitine yaramasından ziyade kâr ve zararın dakik ve sahih olarak tesbitine yaraması noktasından hazırlanması icap ettiği kanaatini sarsmış olur. Bu görüş, iktisadi literatürde ilk def'a, tam bir vuzuh ile Schmalenbach'ın meşhur "Dynamische Bilânz., adlı eserinde ortaya atılmıştır. Bu gün Anglo-Sakson, Belçika, Fransız kaynaklarında aynı mevzu üzerinde rast geldiğimiz mütalâalar hep aynı noktadan hareket etmekte ve Alman işletme iktisatçısının meşhur eserindeki görüşünden sık sık bahsedildiği ve bu görüşü geliştirdikleri müşahede edilmektedir. Bu hususta 1952 senesinin Mayıs ayında "Paton and Potan., tarafından neşredilmiş olan "Asset Accounting., adlı eserde ¹⁰⁾ ki misal yukarıda verilen izahatı tamamlaması bakımından faydalı görülerek aşağıya derç edilmiştir. Şöyle ki: Para kıymetinin sukut ettiği bir de-

(9) Profit Measurement of Errors in Accounting Due to Inflation 1914-1918 by Prof. R. Kristensson — Economic History — A supplement of the Economic Journal, Feb. 1940 sahife 371-383

(10) Yukarıda ismi geçen eser, sahife 328

virde, bir işletmenin aşağıda görüldüğü şekilde her hangi bir hesap devresi sonunda elde ettiği gayri sâfi kârının 110.000, sabit sermayenin iktisap kıymetleri üzerinden ayırmış olduğu amortisman tutarının 10.000 ve diğer masraflarının da 90.000 dolar olduğunu kabul edelim. Bu şartlar altında işletme sâfi kârını 10.000 dolar olarak tesbit etmiş olur.

Şöyle ki:

Gayri sâfi kâr	\$110 000—
Amortismanlar	\$10 000	
Diğer Masraflar	\$90 000	\$100 000—
		<hr/>
Elde dilen sâfi kâr	\$ 10 000—

Halbuki para kıymetinin tenezzülü dolayısıyla tesisat veya makine-lerin yenileme kıymetleri gözönünde tutulmak suretiyle yapılan amortismanların aynı faaliyet devresi için 20 000 dolar olduğunu kabul ettiğimiz takdirde ise kârın ademi mevcudiyeti tebeyün etmiş olur.

Bu misal, bize amortismanların doğru olarak tesbit edilememesinin hesap devresi sonunda elde edilen neticeye yaptığı tesiri vazih olarak göstermektedir. Şu halde, fiat seviyesinin fevkalâde tahavvüller gösterdiği devirlerde sabit sermayenin iktisap kıymetleri üzerinden bir maliyet masrafı unsuru sıfatıyla ayrılan amortisman tutarları bilfiil tahammül edilmiş olan amortisman tutarını ifade edememektedir. Binaenaleyh, işletmelerdeki, maddî ve gayri maddî kıymetler otomatik bir surette mübayaa veya iktisap kıymetleri üzerinden bilânçoya geçirilecek olurlarsa bir defa para kıymeti tenezzülü dolayısıyla kâzip bir takım kârlar elde edilmiş olur. Diğer taraftan işletme dışı tedavül sahasında hakiki olmıyan munzam bir iştirâ kabiliyeti yaratılmış olur ki, bu da, esasen mevcut bulunan enflasyonu körüklemiş olur. Nihayet işletme sahipleri de sermayelerini kemirmek suretiyle işletmelerinin kazanç kabiliyetlerinin haleldar olmasından muztarip olurlar. İşte bütün bu sebeplerle amortisman tutarlarının hakikate uygun esaslar üzerinden hesaplanması zarureti ile karşılaşılmış olunur.

d — Para kıymetinin düşmesi zamanlarında sabit sermaye unsurlarının iktisap kıymetleri üzerinden amortisman payları tefriki rantabilite nisbetinin de doğru olarak hesaplanmasına imkân vermez.

Hesap devreleri sonunda amortisman tutarlarının sabit sermayenin iktisap kıymetleri üzerinden hesaplanmaları halinde elde edilen neticenin de yanlış olarak tesbit edilmiş olacağını bir az evvel tetkik et-

miş bulunuyoruz. Bu mevzuu bütün şümül ve ehemmiyeti ile ele alarak, tetkiklerde bulunan ve tetkikleri Amerikan ilim ve iş hayatında derin akisler yapmış bulunan Prof. Paton yukarıda da bahsettiğimiz veçhile 1952 tarihinde neşrettiği "Asset Accounting,, adlı eserinde meseleyi basit ve adedi bir misal ile şu şekilde vazitmektedir. "Kâr ve zararın yanlış olarak hesaplanması rantabilite nisbetinin de yanlış olarak hesaplanması neticesini doğurur., Şöyle ki: "Bir işletmede 1 000 000 dolar değerinde bir tesisin mevcut olduğunu ve 20 sene zarfında müsavi taksitlerle amortismana tâbi tutulmuş bulunduğunu, ve bu arada paranın kıymetindeki tenezzül dolayısıyla tesisatın kıymetinin 2 000 000 dolara ve senelik amortisman tutarlarının da senede 50 000 dolardan 100 000 dolara çıkmış olduğunu kabul edelim. İşletmenin ilk şartlar altında 125 000 ve para kıymetinin, sukutu neticesinde ise 75 000 dolar kâr elde ettiğini, ve sermayesinin ise yukarıdaki şartlara göre 1 250 000 dolar iken takdiri kıymet neticesinde 2 500 000 dolar olarak teşbit edilmiş olduğunu farz ettiğimiz de rantabilite nisbetleri aşağıda görüldüğü şekilde hesaplanır.

$$\frac{125\ 000 \times 100}{1\ 250\ 000} = \% 10$$

$$\frac{75\ 000 \times 100}{2\ 500\ 000} = \% 3$$

Paton tarafından verilen bu misalde, amortisman tutarları evvelâ, sabit sermayenin iktisap kıymetleri üzerinden, saniyen, paranın kıymetindeki sukutu takiben yeniden değerlendirilmiş olan kıymetler üzerinden hesaplanmaları neticesinde elde edilen kâr tutarlarında değişiklik husule getirmiş ve binnetice rantabilite nisbetlerinde de fevkalâde bir fark hâsıl olmuştur.

e — Para kıymetinin düşmesi zamanlarında sabit sermaye unsurlarının iktisap kıymetleri üzerinden amortisman payları tefriki bir işletme dahilinde bulunan teknik cüzütamlar arasında mukayese yapılmasına imkân vermez.

Bir işletme dahilinde mevcut teknik cüzütamların maliyetlerinin ayrı ayrı hesaplanmasını tam olarak temin edebilmek bakımından da amortisman masraflarının hakikate uygun olarak teşbit edilmeleri zaruridir. Şöyle ki, bir işletmede mevcut muhtelif cüzütamlar'ın muayyen bir devreye ait bulunan masraflarını mukayese etmek suretile işletmeye niye mal oldukları anlaşılacak istendiğinde müşterek bir mikyasa göre he-

saplanmamış olan amortisman tutarları muhtelif cüzütamların top yekûn masrafları hakkında hakikate aykırı bir takım fikirler edinilmesine sebebiyet verir. Bu fikri Patton aşağıda görüldüğü şekilde vazih bir surette izah etmektedir. Şöyle ki: "Her hangi bir kısma fiyatların mustakar bulunduğu bir devirde ucuza ve diğer bir kısma da para kıymetinin düştüğü bir devirde pahalıya birer makina satın alınmış olduğunu düşünelim. Mezkûr kısımlar makinalarını iktisab kıymetleri üzerlerinden amortismanına tâbi tuttıkları takdirde işletme bakımından, birinci kısmın ikinci kısma nazaran daha elverişli bulunduğu zehabı hâsıl olabilirse de, hakikati halde bir mukayese yapmak gayri kabildir., Şu halde paranın kıymetinden kaybettiği devirlerde bir işletme dahilinde bulunan kısımlar tarafından da para kıymetine göre bir ayarlama yapılmadan hazırlanan maliyet masrafları hakikati olduğu gibi aksettirebilecek bir mahiyet taşımaktan çok uzaktır.

f — Para kıymetinin tenezzülü zamanlarında sabit sermaye unsurlarının iktisap kıymetlerinin bilânçolarında yer almaları işletmelerin mevcutları hakkında yanlış bir fikir husulüne sebep olur.

Sabit sermaye unsurlarının iktisaplarında ödenmiş olan miktarların mezkûr unsurların maliyetlerini ifade edemeyeceklerini bize açıkça göstermektedir. Şu halde işletme bakımından her hangi bir kalemin maliyeti o kaleme sarfedilen işira kudretinin yekûnu olmalıdır. Bu görüş işletmeler tarafından ehemmiyetle benimsenmedikçe, paranın kıymetindeki tenezzül nazarı itibara alınmamış ve binnetice muhasebede bulunan rakamların ifade etmek istedikleri mâna tamamen kaybolmuş olur. Bu düşünce aşağıdaki misal ile fevkalâde vazih bir surette ifade edilmiş bulunmaktadır. Meselâ, bir işletmenin 1939 da 10.000 lira mukabilinde bir arazi satın almış olduğunu farzedelim. 1952 de işletmelerin defterlerinde yine aynen arazinin kıymetinin 10.000 lira olarak ipka edilmiş olması halinde arazinin kıymeti mezkûr işletmenin bilânçosunu tetkik edenler tarafından bugünkü liranın kıymetini esas olarak kabul edeceklerine göre yanlış bir fikir edinmelerine sebep olacağı pek tabiidir.

g — Para kıymetinin düşmesi zamanlarında sabit sermaye unsurlarını kiralamış olan işletmelerle mezkûr unsurlara sahip bulunan ve amortismanlarını iktisap kıymetleri üzerinden hesaplayan işletmelerin vaziyeti arasında husule gelen fark.

Bazı işletmeler bina ve tesislerini kendileri satın alacakları yerde kiralarlar. Bu gibi işletmeler tabiatile amortisman payı ayırmazlar. Ma-

liyetlerine bina ve tesislerine ödedikleri kira bedellerini ithal etmekle iktifa ederler. Kira bedelleri ise, fiyat tahavvüllerine tâbi bulunduğundan, işletmenin her hesap devresi sonundaki masrafları tam olarak hesaplanmış olur. Bu misal de bize açıkça fiyat tahavvüllerine göre maliyet masraflarının tam olarak ayarlanması icap etmekte olduğunu göstermekte ve sabit sermaye unsurlarının iktisap kıymetleri üzerinden ise bunun tesbit edilemeyeceğini ispat etmektedir.

Vermiş olduğumuz bu izahat, para kıymetinin istikrarsızlığı yani iş-tira kudretinin tahavvül etmesi dolayısıyla işletmelerin maddî ve gayri maddî sabit sermaye kalemlerinin carî ikame değerleri göz önünde bulundularak yeniden kıymetlendirilmelerini zarurî kılmaktadır. Bu suretle, amortismanların, bilânço tanzimi tarihindeki değerleri üzerinden hesaplanmaları imkânının sağlanmış olacağı pek tabiidir.

III — Yeniden Kıymetlendirme — (Réévaluation) (11)

a — Giriş

Para kıymetinin tenezzülü muvacehesinde, sabit sermaye unsurlarının yenilenme kıymetleri üzerinden amortismanına tâbi tutulmaları icap ettiği fikri ilk defa Birinci Dünya Harbinden sonra ortaya atılmıştır. İkinci Dünya Harbinin bütün dünyada tevlit ettiği enflasyon aynı mes'elenin tekrar ehemmiyetle üzerinde durulmasını zarurî kılmıştır. Bu hususta, Almanyada, Macaristan, Avusturya, Polonya, Fransa, İtalya, Belçika ve Çekoslovakya'da para kıymetinin tenezzülü muvacehesinde yeniden kıymetlendirme hususunda atılmış olan adımlar hakkında, "Otto Fischer,, tarafından 1940 senesinde Zürihte basılmış olan,, *L'Influence des Fluctuations Monétaires sur les Bilans et le Problème de la Réévaluation,,* adlı eserin 121-177 inci sayfelerinde geniş malûmat bulmak kâbildir.

Yeniden kıymetlendirme fikri, ilk olarak ileri sürüldüğü zaman işletme sahiplerinin itirazlarıyla karşılaşmıştır. Zira, işletme sahipleri o zamana kadar defterlerinde yazılı bulunan sabit sermaye kalemlerinin iktisap kıymetleri üzerinden yapılmakta olagelen amortisman hesapları yerine mezkûr kalemlerin tekrar kıymetlendirilmelerini içinden çıkılmaz karşık bir iş olarak telâkki etmişlerdir.

(11) Biz burada para kıymetindeki tenezzül muvacehesinde işletmelerin kazanç kudretlerinin ipkası için yalnız eskijen maddî sabit sermaye unsurlarının yerine aynen yenisinin daha pahalıya satın alınmak suretiyle ikamesi halinde amortismanların nasıl yapılması icap ettiği mes'alesi üzerinde durmakla iktifa edeceğiz.

b — Yeniden Kıymetlendirme müş'ir rakkamlara göre yapılır (12)

Zamanla işletme sahipleri sabit sermaye kalemlerinin yeniden kıymetlendirilmelerinin kendilerinin lehinde bir hareket olduğunu kabul etmişler ve bu hususta müş'ir rakkamlara "Index Numbers,,¹³⁾ baş vurmak yolunun tutulması suretiyle defter ve bilançolarında tashihi kıymet cihetine gidilebileceğini derpiş etmişlerdir.

Şöyle ki, bir işletmenin, para kıymetinin düşmekte olduğu, 11 senelik (1938-1948) bir müddet zarfında, muhtelif tarihlerde ve aşağıda görüldüğü suretle muhtelif fiyatlar mukabilinde üç bina satın almış olduğunu farzedelim:

1 numaralı bina	50 000—T.L.
2 " "	100 000—T.L.
3 " "	150 000—T.L.

Satın alınan binaların tutarı ... 300 000—T.L.

(12) Yeniden kıymetlendirme ameliyesi bugün müş'ir rakkamlara göre yapılmakla beraber altın para esasına göre de yapılabileceği düşünülebilir. Netekim Birinci Cihan Harği sonrasında büyük işletmelerin altın mark veya altın frank esasına müstenit ayrıca bir muhasebe tuttıkları ve o zamanın iktisadi literatürünün altın esasına göre réévaluation'a müteallik mevzulara ait neşriyatı ihtiva ettiği müşahede edilebilir. Altın esasına göre réévaluation'un teknik prensibi kısaca şudur:

Evvelâ, sabit sermaye unsurları tedarik edildikleri senelerdeki altın para kıymetine irca edilir, saniyen altın para ile ifade edilen mezkûr kalemler kıymetlendirme amındaki kâğıt paraya tahvil edilirler. Meselâ, bir altının 1938 de 1077 ve 1948 yılında ise 3963 kuruş olduğunu farz ve aynı zamanda bir işletmenin 1938 de 5.000 T. L. sı değerinde bir tesisat vücuda getirmiş olduğunu kabul edelim.

Yukarıda izahına çalıştığımız şartlar altında altın para esasına göre sözü geçen tesisatı 1948 senesinde yeniden kıymetlendirdiğimizde

$$5 000.00 / 10.77 = 464.25 \text{ Altın Lira}$$

$$464.25 \times 39.63 = 18 398.28 \text{ T. Lirası}$$

olduğu anlaşılır.

(13) Müş'ir rakkamlar hakkında aşağıdaki eserlere baş vurulabilir :

Dikmen, Orhan — Türkiyede İndeksler — İktisat Fakültesi Mecmuası cilt 2, sayı 2 1942.

Kuyucak, Hâzım Atif -- Para ve Banka — Cilt I İkinci tabı İstanbul 1947 sahife 80

Sarc, Ömer Celâl — İstatistik Dersleri — İstanbul 1934 sahife 374

Suvla, Refii Şükrü — Umumi İktisat Dersleri — Birinci Kitap, Nazari İktisat Dersleri İstanbul 1949, sahife 174-177

Suvla, Refii Şükrü — Fiyat İndeksleri Tanzimi — İktisat Fakültesi Mecmuası Cilt 3, sayı 1 ve 2, 1942.

Bu şartlar altında bina hesabı yekûnu 300 000 T. L. lık bir miktar göstermektedir. İlk bakışta bu rakkamın bir şey ifade etmekte olduğu zehabına düşülebilirse de, hakikatte, mezkûr tutar ne binalara yatırılmış olan paranın iktisadi kudretini ve ne de bugünkü kıymetiyle ikame değerlerini gösterir. Sebebi ise paranın iştirâ kudretinin yukarıda vermiş olduğumuz seneler zarfında (1938-1948) değişmiş olması hasebiyle karşımıza birbirinden farklı kıymet ölçüleriyle ifade edilmiş bir takım binaların çıkmış olmasıdır ¹⁴).

Bu misal münasebetiyle istidraden şunu da kaydetmek isterim ki, para kıymetinde vukua gelen tenezzülün arzettiği seyir bilhassa sabit kıymetler üzerinden kolaylıkla takip edilebilir. Çünkü emtia, alacak ve borç senetleri gibi mütedavil sermaye unsurları muayyen bir devre içinde müteaddit kereler yenilenmeleri dolayısıyla paranın değer tahavvüllerini yakından takip ederek kıymetine intibak edebilmekte buna mukabil bina, makine ve saire gibi muayyen bir devre içinde yenilenmeyen ve teşebbüste uzun müddet muhafaza edilen sabit kıymetler ise para kıymetinde vâki tahavvüllere kıymetçe intibak edememektedirler. Bu izahat bize, para kıymetinin değişiklikler arzettiği zamanlarda, bilânçolarda yer alacak olan sabit unsurların müsterek bir kıymet ölçüsü ile ifade edilmeleri icap etmekte olduğunu açıkça isbata kâfidir. Binaenaleyh aynı kıymeti haiz bir ölçü ile değerlendirilmemiş olan sabit sermaye unsurlarını bünyelerinde toplamış bulunan bilânçolar hiç bir mâna ifade etmeyen bir yığın rakkamdan başka bir şey değildirler. Şu halde yukarıda ele almış oldu-

(14) Birinci ve İkinci Cihan Harplerinde ve bu harpleri takip eden yıllarda hemen bütün memleket paralarının büyük bir kıymet tenezzülüne uğramış olduğu malûmdur. Meselâ, Türk parası 1938 ilâ 1948 senelerinde takribi bir hesapla kıymetinin %78.5'ni kaybetmiştir. Tedrici ve devamlı bir şekilde vukua gelmiş olan bu tenezzülü gösterir cedvel Maliye Bakanlığı Müşavir Hesap Uzmanı Bay Rasim Saydar'ın "İktisadî işletmelere ait aktif ve pasifin reevalüasyonu hakkında rapor", adlı nesredilmemiş yazısından aynen alınmıştır.

1939 da	%1.3
40 ..	%31
41 de	%43
42 ..	%71
43 ..	%83
44 ..	%79
45 ..	%78
46 da	%77
47 de	%77
48 ..	%78.5

(Toptan eşya fiyatları endekslerine göre)

gumuz misaldeki binaların müşterek bir kıymet ölçüsü ile ifade edilmeleri lâzım gelir. Bunun için de biraz evvel yukarıda işaret etmiş bulunduğumuz gibi müş'ir rakkamlardan istiane etmemiz icap eder. Lâkin hangi müş'ir rakkamlardan istifade edilmesi icap edeceği de bir münakaşa mevzuu olabilir. Meselâ Fransız Hükûmetinin yenileme fonları ihdası hakkındaki 2 Mart 1938 tarihli karamamesi sınaî istihsal maddeleri toptan fiat endekslerinin kullanılmasını mecburî kılmaktadır ¹⁵.)

Aleltilak bu hususta, altın fiatları endekslerinin, bundan başka, inşaat malzemesi fiatları endekslerinin, maden fiatları endekslerinin, ve nihayet toptan eşya fiatları endekslerinin kullanılabileceği de dermeyan edilebilir ¹⁶).

Yukanda ele almış olduğumuz misaldeki binaları toptan eşya fiatları endekslerine göre yeniden kıymetlendirelim. Ve mezkûr endekslerin sırasıyla binaların ele geçirildikleri tarihte birinci binanın satın alındığı tarihi mebde olarak 100 ve onu takip eden mübayaa yıllarında 339,6 ve 466,3 olduklarını kabul edelim ¹⁷).

Bundan üç muhtelif kıymet ifade eden Türk lirası ile binaların satın alınmış olduğu ve binaların kıymetlerini anlayabilmemiz için herhangi bir devirdeki para kıymetine göre ayarlanması icap ettiği anlaşılır.

Şu halde ilk binanın satın alındığı tarih esas olarak alındığı takdirde mütebaki devirlerdeki liranın kıymetleri sırasıyla aşağıda görüldüğü şekilde ifade edilebilir:

100	=	
<hr style="width: 100%;"/>		0.29
339.6		
100	=	
<hr style="width: 100%;"/>		0.21
466.3		

(15) Aşağıdaki malûmat, yukarıda ismi geçen rapordan alınmıştır. "Fransada yenileme fonlarının hesaplanmasında kabul edilmiş olan endeksler 1939 yılı sınaî maddeler toptan fiatları yasatısı 1 farzedilmek suretiyle tesbit edilmiştir. 1940 endeksi 1,25, 1941 endeksi 1,35, 1942 endeksi 1,50, 1943 endeksi 2, 1944 endeksi 2,20 olarak kabul edilmiştir.,

(16) İstatistik yıllıklarında, konjoktür mecmualariyle Merkez Bankası bültenlerinden alınmış olan fiat ve endekslerle bunlara istinaden hesaplanmış bulunan emsaller bir cetvel halinde yukarıda ismi geçen rapordan alınarak yazımızın arkasına eklenmiş bulunmaktadır.

(17) Ekli bulunan cetvelde 1938, ve 1942 seneleri toptan eşya fiatları endeksleri alınmıştır.

Yani ikinci binanın mübayaası sırasında liranın kıymeti birinci binanın satın alındığı devre nazaran 29 kuruş olmuş ve üçüncü binanın alındığı sırada ise 21 kuruşa kadar düşmüştür.

Şimdi ilk binanın satın alındığı tarihe göre binaların kıymetleri tesbit edilmek istenecek olursa, aşağıda görülen ameliyeye baş vurulması icap eder:

1 numaralı bina	$1 \times 50\ 000.$	$—T.L. = 50\ 000.$	$— T.L.$
2 „ „	$0.29 \times 100\ 000.$	$—T.L. = 29\ 000.$	$— T.L.$
3 „ „	$0.29 \times 150\ 000.$	$—T.L. = 31\ 500.$	$— T.L.$

110. 500. — T.L.

Veyahut işletmenin satın almış olduğu binaları son binanın satın alındığı tarih yani 1948 seensine nazaran bilânçosunda kıymetlendirerek bir maliyet masrafı unsuru sıfatıyla amortisman tutarını hesaplamak istediğini farzettığımız takdirde binaların kıymetlerini tesbit edebilmek için emsallerinin aşağıda görüldüğü şekilde bulunmaları icap eder. Yani 1948 yılına göre diğer yılların paralarının kaç misli iştira kudretini haiz olduklarının tesbit edilmesi lâzımgelir. Bunun yapılabilmesi için de emsalini 1 olarak kabul ettiğimiz 1948 fiat vasatilerinin veya bu vasatilere delâlet eden endekslerin 1938, 1942 senelerine ait fiat vasatileri veya endeksleriyle taksim edilmeleri suretiyle elde edilir. Şöyle ki:

$$466.3/100. = 4.663$$

$$466.3/339.6 = 1.373$$

$$466.3/466.3 = 1.—$$

Yukarıdaki rakkamlar 1938 de 100 kuruş vermek suretiyle satın alabildiğimiz bir mal için 1942 de 339 kuruş, 1948 de ise 466 kuruş ödemeliğimiz lâzımgelmekte olduğunu göstermektedir. Şu halde 1942 senesinde 1938 yılındaki liranın iştira kudretinin %70,6 sını 1948 de de 1939 yılındaki iştira kudretinin %78,6 sını kaybetmiş veyahut mal fiatları 1938 yılı fiatlarına nazaran 1942 de 3,39 misli 1948 de ise 4,66 misli artmış bulunuyor demektir.

Bu bakımdan 1938 de alınmış bir sabit sermaye unsurunun defterlere 1938 in yüksek iştira kudretini hâiz parasıyla kaydedilmiş olan bedelini 1948 bilânçosuna geçirebilmek veyahut 1948 yılının düşük parasıyla ifade edebilmek için 4,66 emsaliyle ve 1942 yılında alınmış olan diğer bir sabit sermaye unsurunun ise yine 1948 senesinin bilânçosunda yer verebilmek için 1,37 emsaliyle çarpmak gerekir. Şöyle ki:

1 numaralı bina	$4.66 \times 50\ 000$	— T.L. = 233 000	— T.L.
2 numaralı bina	$1.37 \times 100\ 000$	— T.L. = 137 000	— T.L.
3 numaralı bina	$1.00 \times 150\ 000$	— T.L. = 150 000	— T.L.
			<hr/>
			520 000 — T.L.

Yukarıda sırasıyla elde ettiğimiz 110 500 T. L. sı ve 520 000 T.L. sı, binaların muhtelif devirlerdeki kıymetlerini ifade etmektedir. 300.000 T.L. sı ise kıymeti değişmekte olan para mikyasıyla muhtelif devirlerde satın alınmış olan binaların kıymetlerinin bir halitasından ibaret olup hiç bir mâna taşımamaktadır. Aynı surette 300 000 T.L. sı amortisman paylarının tefrikine de bir esas teşkil edememektedir.

c — Yeniden kıymetlendirme neticesinde hakiki amortisman tutarlarının nasıl hesap edileceği mes'alesi

Binaların sırasıyla 1938, 1942 ve 1948 senelerinde satın alınmış olduklarını 1948 senesi bilânçosunun tanzim edilmekte olduğunu kabul ve yeniden kıymetlendirme yapılmadığı takdirde %5 amortisman nisbeti üzerinden amortisman karşılık hesabının topyekûn tutarının 80 000 T.L. sına ($50\ 000 \times \%55$, $100\ 000 \times \%35$, $150\ 000 \times \%5$) balığ olmasına rağmen, binalar yeniden kıymetlendirildikten sonra toplanmış olması icap eden topyekûn amortisman tutarı ise 183 600 T. L. sıdır. ($223\ 000 \times \%55$, $137\ 000 \times \%35$, $150\ 000 \times \%5$).

Vermiş olduğumuz misal, para kıymetinin teenzülü neticesinde binaların iktisap kıymetleri üzerinden tefrik edilen amortisman tutarlarının birer maliyet masrafı unsuru sıfatıyla her eğzersize düşmesi icap eden miktarın dününde bulunduğunu açıkça göstermektedir.

Prof. T. H. Silcock yeniden kıymetlendirme halinde mezkûr ameliyeyi gösterir bir vesikanın bilânçoya eklenmesi icap etmekte olduğunu ileri sürmektedir. Bu vesikaya yukarıda ismi geçen profesör "The Memorandum Assets Revaluation Statement,, yani "Sabit sermayenin yeni kıymetlerini ihtiva eden muhtıra,, ismini vermektedir¹⁸⁾. Bu muhtıra yukarıda izah ettiğimiz şekilde fiat endekslerine göre yeniden kıymetlendirilen sabit sermayenin her kalemini ayrı ayrı ihtiva eder, ve ihzar edilecek bilânçoya eklenir. Bu suretle işletmenin muhtelif senelerine ait bilânçolarını tetkik edenler ,sabit sermaye kalemlerinde vukua gelen

(18) Silcock, T. H. — Accountants, Economists and the valuation of Fixed Assets — "The Economic Journal,, mecmuasının 1949 yılı Eylül ayı sayısının 350 inci sahifesine bakınız.

değişikliklerin sebebinin yeniden kıymetlendirme olduğunu anlamakta güçlük çekmezler. Netice itibariyle evvelâ, muhturada ve sonra da bilânço ve kâr ve zararda yer alan kıymetler hem ayrılacak amortisman payına ve hem de dolayısıyla kâr ve zararın hesaplanmasına esas teşkil etmiş olurlar.

d — Bilânço kâr ve zarar hesaplarında yeniden kıymetlendirme dolayısıyla yapılması icap eden muameleler.

Yeniden kıymetlendirme dolayısıyla bilânço ve kâr ve zarar hesaplarında yapılması icap eden muameleleri bir misal ile izaha çalışalım. Evvelâ, her hangi bir işletmenin yeniden kıymetlendirme yapılmadan evvelki yani defterlerde kayıtlı bedellerle değerlendirilmiş mevcut ve alacaklarla sermaye ve borçları muhtevi bilânçosunu aşağıda görüldüğü şekilde ele alalım:

Bilânço

Aktif		31.12.1948		Pasif	
Mütedavil Sermaye		Öz Sermaye	T.L. 2 400 000—		
Kalemleri	T.L. 1 000 000	Borçlar	T.L. 600 000—		
Sabit Sermaye					
Kalemleri	T.L. 2 000 000				
	T.L. 3 000 000				T. L. 3 000 000—

Tetkiklerimize mevzu teşkil edecek olan yukarıdaki bilânçonun 1938 den evvel teassüs etmiş olan bir işletmenin 1948 sonundaki vaziyetini göstermekte olduğunu, 2 400 000 T.L.lık sermayenin 1938 den önce konulmuş ve 2 000 000 T.L.lık sabit sermaye unsurlarının da kezâ 1938 den önce satın alınmış olduklarını farzedelim. Aynı zamanda mezkûr işletmenin kâr ve zarar hesabının da aşağıya derç edilmiş olduğu vecihle aynı devreye ait olduğunu kabul edelim:

Kâr ve Zarar Hesabı

Giderler		31.12.1948		Gelirler	
Muhtelif masraflar	T.L. 1 000 000—	Satıştan elde edilen	T.L. 2 000 000—		
Sabit sermayenin					
Amortisman tutarı	T.L. 200 000—				
Vergiler	T.L. 500 000—				
Sâfi kâr	T.L. 300 000—				
	T.L. 2 000 000—				T.L. 2 000 000—

Yeniden kıymetlendirme anında fiat endekslerine göre Türk Lirasının %50 kıymetinden kaybetmiş ve fiatların da hemen hemen mustakar bir hal kesbetmiş olduğunu kabul edelim. Diğer bir tâbir ile misalimizde 2 000 000 T.L. sına elde edilmiş olan sabit sermaye kalemlerinin o anda ve istikbalde yenisi yapılmak istendiği takdirde 4 000 000 T.L. sına mal edilebileceğini, yani mezkûr kalemlerin satın alındığı tarihte fiat endeksinin 100, ve yeniden kıymetlendirme anında ise 200 olduğunu farz edelim. Şu halde yeniden kıymetlendirme neticesinde amortisman tutarı 400 000, sabit sermaye kalemleri 4 000 000 ve öz sermaye de 4 400 000 T.L. sı olarak yeni bilânço ve kâr ve zarar hesaplarında yer alacaktır. Bunların, yukarıda da izahına çalışıldığı vechile, evvelâ, "Sabit sermayenin yeni kıymetlerini ihtiva eden muhtıra,, vasıtasile tanzim edilecek olan bilânço ve kâr ve zarar hesabına nakilleri icap eder. Şöyle ki:

MUHTIRA

1 — Sabit sermaye kalemleri, (Fiyat endekslerine göre) $2\ 000\ 000 \times 200/100 =$	4 000 000 T.L.
2 — Amortisman tutarı, (Yukarıda elde edilen 4 000 000— T.L. sının %10 u)	
3 — Öz sermaye, (Yeniden kıymetlendirme yapıldıktan sonra aktif ve pasifteki tutarların farkını teşkil eder. Binaenaleyh paramın yeni kıymet durumuna göre ayarlanmıştır.)	
Misalimizde 4 400 000 T. L. sıdır.	

Böyle bir muhtıranın ihzarından sonra yeniden kıymetlendirmeden evvelki bilânço ve kâr ve zarar hesabı ile yeniden kıymetlendirmeden sonraki bilânço ve kâr ve zarar hesabı tevhit edilebilir. Şöyle ki:

B i l â n ç o

Aktif		31.12.1948		Pasif	
	Deftere göre	Muhtıraya göre		Deftere göre	Muhtıraya göre
Mütedavil sermaye kalemleri	1000000	1000000	Öz Sermaye	2400000	4400000
Sabit sermaye kalemleri	2000000	4000000	Borçlar	600000	600000
	3000000	5000000		3000000	5000000

Kâr ve zarar Hesabı

Giderler		31.12.1948		Gelirler	
	Deftere göre	Muhtıraya göre		Deftere göre	Muhtıraya göre
Muhtelif masraflar	1000000	1000000	Satışlardan elde edilen	2000000	2000000
Sabit sermaye kalemlerinin amort. tutarı	200000	400000			
Vergiler	500000	500000			
Sâfi kâr	300000	100000			
	2000000	2000000		2000000	2000000

Bilançonun aktif ve pasif taraflarının "Deftere göre,, isimli sütunlarında yazılı rakamlar mevcut, alacak, sermaye ve borçların nominal kıymetlerini "Muhtıraya göre,, isimli sütunlarında bulunan rakamlar ise aynı mevcut alacak ve borçlarla sermayenin toptan fiat endekslerine göre 1948 sonunda yeniden değerlendirilmiş olan kıymetlerini göstermektedir

Toptan fiat endekslerine göre düzenlenmiş bulunan "muhtıraya göre,, isimli sütunlarında sabit kıymetler 1938 in, diğer mevcut, alacak ve borçlar 1948 in 1 emsalleriyle çarpılmak suretiyle yeniden kıymetlendirilmiş bulunmaktadır. Sabit kıymetlerden gayri mevcut, alacak ve borçların 1 emsaliyle çarpılmalarına sebep, bunların, paranın kıymet sukutunun yakından takip ederek, kendilerini bu kıymetlere intibak ettirmiş olmaları dolayısıyledir. Öz sermaye de aktif yekûnundan borçlar yekûnunun çıkarılmasıyla elde edilmiştir.

Kâr ve zarar hesabında ise, sabit sermayenin yeniden kıymetlendirme neticesinde amortisman tutarı 200 000 T.L. sından 400 000 T. L. sına çıkmış bulunduğu diğer kalemlerin ise yukarıda izah ettiğimiz sebepten dolayı aynen ipka edilmiş oldukları görülmektedir.

Kısaca söylemek lâzımgelirse yeniden kıymetlendirme neticesinde sabit sermayenin bilfiil değeri tesbit edilmiş olduğu gibi, işletmenin elde etmiş olduğu hakiki kâr da tam olarak hesaplanmış olur.

e — Yevmiye defterlerinde yeniden kıymetlendirme dolayısıyla yapılması icap eden kayıtlar

Yeni değerleri üzerinden sabit sermaye kalemlerinin bilânçoya bir muhtıra vasıtasıyla nasıl nakledebileceklerini yukarıda izah etmiş bulunuyoruz. Bir de yeniden kıymetlendirmenin hesaplara yevmiye kayıtlarıyla nasıl aksettirilebileceğini tetkik edelim. Meselâ, her hangi bir işletmenin yirmi sene dayanabileceğini tahmin ettiği bir binayı 100 000 T. L. sına satın almış olduğunu, ve mezkûr binayı müsavi taksitlerle amortismana tâbi tuttuğunu, ve 5 sene istimalden sonra amortisman karşılığının 25.000 T. L. sına varmış bulunduğu bir sırada amortisman paylarını hakikate uygun bir surette hesaphyabilmek için binanın yeniden kıymetlendirilmesine karar verdiğini farzedelim.

Sözü geçen binanın para kıymetinin tenezzülü dolayısıyla cari maliyet fiyatı üzerinden fiyat endekslerine göre yeniden değerlendirildiğinde 250.000 T.L. sına mal edilebileceğinin de tesbit edilmiş olduğunu kabul edelim. Binanın ömrünün aynı şekilde 20 sene olarak tahmin edilmesi halinde bu yapılması istenen değişikliğin aşağıdaki kayıtlarla hesaplara aksettirilmesi icap eder.

Bina Hesabı (Cari maliyet fiyatına göre tashiî edilmek üzere)	250.000
Bina Hesabına (Maliyet fiyatı üzerinden)	100.000
Bina Amortisman Karşılık Hesabına (Bu tarihe kadar birikmesi icap eden 62.500 T.L. sının tamamlanması için)	37.500
Öz sermaye hesabına (Binanın yeniden kıymet- lendirilmesi dolayısıyla)	112.500

Bu şekilde yevmiye defterinde yapılan kayıtlar, defteri-kebire nakledildiklerinde, bina hesabı 250 000 T.L. sına yükselmiş olan binanın kıymetini ifade etmekte, ve bina amortisman hesabı ise 100.000 T.L. sı üzerinden 5 sene zarfında ayrılmış olan 25.000 T.L. lık amortisman tutarını, ve bina 250.000 T.L. sı değerinde olduğu takdirde 5 sene zarfında ayrılması icap eden 37.500 T.L. lık amortisman fazlalığını —ki topyekûn 62.500 T.L. sını— göstermektedir.

Ve netice itibarile binanın kıymeti yeniden değerlendirilmek suretile amortisman paylarının ayrılmasına esas teşkil etmiş olur.

IV — Yeniden Kıymetlendirme Hususunda İleri Sürülen İtirazlar ve Bunlara Verilecek Cevaplar

Yeniden kıymetlendirme hususunda mühim bir takım itirazlarla da karşılaşılmaktadır. Bu itirazların başında iktisap kıymetinin her zaman için amortisman paylarının ayrılmasına esas teşkil edebileceği kanaatinde bulunanların fikirleri gelmektedir.

a— İktisap kıymetinin her zaman için amortisman paylarının ayrılmasına esas teşkil edebileceği kanaatinde bulunanların itirazları ve bunlara vriilecek cevaplar.

Para kıymetinin düştüğü sıralarda dahi maddî ve gayri maddî sabit sermaye unsurlarının yenilenmesi bakımından lâzım gelen tutarların temini için iktisap kıymetinin amortisman paylarının ayrılmasına esas teşkilinde hiç bir mahzur olmadığı ileri sürenler de vardır. Bunlar. “Meselâ, iktisap kıymeti üzerinden 10.000 franklık bir makineyi tamamen amorti etmiş olan bir işletmenin aynı makinayı para kıymetinin düşmesi yüzünden 40.000 franga satın alabileceği mülâhazasile 30.000 franklık bir zararın önlenmesi için amortismanına esas teşkil etmesi icap eden kıymetin ikame kıymeti olması lâzım geldiği, ¹⁹⁾ tezi ni müdafaa eden MM. Allix ve Lecercle fikrinde olanlara, karşı, ancak bu halin bir şart dahilinde, yani amortisman paylarının yenileme anına kadar bilfiil para olarak saklanması halinde vâki olabileceğini iddia etmekte, aksi halde, yani —daima tatbikatta olduğu gibi— amortisman payı olarak ayrılan meblâğların işletmenin kasa mevcudu arasında bulunması dolayısıyla ham madde, malzeme, emtea, alât ve edavat, menkul kıymetler gibi bilânçonun aktifinde yer alan kalemlere inkilâp etmekte olduğunu ve bunların da —nazarî olarak— kıymetlerinin para kıymetinin düşüşü nisbetinde arttığını ilâve etmekte ve biraz daha ileri giderek mezkûr kıymetlerin satışından elde edilen fazla kıymetin, yenileme anında amortisman paylarından terekküp etmiş olan tutarın eksliğini karşılayacağını ileri sürmektedirler.

İlk bakışta, gayet makûlmüş gibi görünen bu düşünüşün, iyice tetkik edildiği zaman tatminkâr bir mahiyet arzetmemekte olduğunu söyleyen Lecercle, “Bu tlâkkiye göre yani her eğzersiz sonunda ayrılmakta olan amortisman tutarlarının hepsinin derhal muhtelif aktif kalemlere yatırıldığını ve mezkûr kalemlerin amortismanına tâbi tutulan maddî ve

(19) Aynı misal için 47 inci sayfaya bakınız.

gayri maddi sabit sermaye unsurları nisbetinde para kıymetinin düşmesi dolayısıyla kıymetlendiğini kabul etsek bile, amortisman tutarları her eğzersiz sonunda peyderpey ayrıldığından, yenileme vazifesini görmez., demekte ve iddiasını aşağıda verdiği misal ile izaha çalışmaktadır.

Söyle ki: evvelâ, 10.000 franklık iktisap kıymetine malik ve 10 sene ömrü bulunan bir sabit sermaye unsurunun kullanılma müddeti zarfında frangın 10 sene müddetle ve her sene muntazaman onda bir kıymetini kaybettiğini, saniyen işletme sahibinin her sene amortisman payı olarak ayırdığı 1000 ner franklık tutarlarla emtea satın almış olduğunu ve bunların para kıymetinde vukua gelen tenezzüle müvazi olarak yükselmiş bulunduğunu farzedelim. Frangın 10 sene zarfında ve her sene muntazaman kıymetinden yüzde on kaybetmesi neticesinde mezkûr sabit sermaye unsurunun ikame kıymetinin 100.000 franga çıkması mukabilinde, 10 sene müddetle amortisman tutarlarıle mübayaa edilmiş bulunan emtianın satışlarından aşağıdaki tabloda görüldüğü veçhile ancak 55.000 frank temin edilebilir.,²⁰⁾

Yıllar	Her sene tatbik	Her sene mübayaa edilen emteanın
	edilen amortisman	10 cu sene sonunda satıldığı takdirde
	tutarları	getireceği tutarlar
	fr.	fr.
1	1 000.—	10 000.—
2	1 000.—	9 000.—
3	1 000.—	8 000.—
4	1 000.—	7 000.—
5	1 000.—	6 000.—
6	1 000.—	5 000.—
7	1 000.—	4 000.—
8	1 000.—	3 000.—
9	1 000.—	2 000.—
10	1 000.—	1 000.—
	<hr/>	<hr/>
	10 000.—	55 000.—

Bu basit misal bize, emteaya yatırılmış olan amortisman tutarlarının işletmenin yenilemek zorunda bulunduğu sabit sermaye unsurunun

(20) Lecerclé, Jacques — Bilans et Monnaie — Paris 1946 sahife 126.

teminine kifayet etmediğini açıkça göstermekte ve Lecercle'ye hak verdir-mektedir ²¹.

Yalnız, sabit sermaye unsurlarının iktisap tarihinde, orijinal kıymet-leri üzerinden derhal amortismanına tâbi tutulmaları suretiyle yenileme ta-rihinde ikame kıymetinin elde edilebileceği düşünülebilirse de, böyle bir usul muhasebe nazariyatına mugayirdir. Çünkü amortisman vâki olan bir yıpranmadan mütevellit bir kıymet kaybının ikamesidir, karşılık gibi kıymet kayıplarına bir ihtiyat tedbiri olarak takaddüm etmez. Diğer bir tâbir ile başlarken de işaret ettiğimiz gibi a priori olmayıp a posterioridir. Bu suretle hareket etmek, aynı zamanda, maliyet masraflarının yanlış he-sap edilmesine sebebiyet vermiş olur.

b — Maliyecilerin itirazları ve bunlara verilecek cevaplar.

Ticarî kazançlara konan vergilerin matrahları ikame kıymeti üze-rinden yapılan amortismanlar neticesinde azalacağından maliye için za-rar tevhit edebileceğini ileri süren maliyecilerin fikirlerini aşağıda verilen misal ile izaha çalışılabilir. Şöyle ki: 5 senelik bir ömrü olan bir sabit sermaye unsurunun 1939 senesinde 120 000 T.L. sına mübayaa edilmiş ve 1944 de 250 000 T. L. sına bir yenisinin —Amortisman paylarının ikame kıymeti üzerinden tefrik edilmek suretiyle— alınarak yerine ko-nulmuş olduğunu farzedelim. Bu şartlar tahtında şüphesiz mezkûr se-neler zarfında elde edilen kazancın 250 000 T.L. sı azalmış bulunmak-tadır. Meseleyi basitleştirmek için 1945 senesinde fiatların istikrar kes-betmiş olduğunu ve mezkûr sabit sermaye unsurunun iktisap kıymeti olan 250 000 T.L. üzerinden 1949 senesine kadar amortismanına tâbi tutula-cağını kabul ettiğimiz takdirde vergi tahsil edilebilir kazançların da aynı miktar tutarınca yani misalimizde 250 000 T.L. sı azalmasına sebebi-yet verecektir.

Yukarıda verilen misalden açıkça anlaşılacağı veçhile 1939-1949 seneleri esnasında bir maliyet masrafı unsuru sıfatıyla 500 000 T.L.lık bir meblağ vergiden muaf tutulmuş olmakla beraber, haddi zatında iş-letme 370 000 T.L.lık bir maliyet masrafı ihtiyar etmiş olmaktadır (120 000 T.L. sı 1939 da ve 250 000 T.L. sı 1944 de). Böyle bir hal

(21) Tabiatile yukarıda gösterilen amortisman metodundan gayri, metod-lara da baş vurmak mümkündür. Sabit sermaye unsurlarının diğer usullere gö-re amortismanına tâbi tutulmaları halinde başka başka neticelere varılacağı şüp-hesizdir. Ele aldığımız misalde amortisman jeometrik degresif metod ile ya-pılmış olsaydı daha müsait bir netice elde edilebilirdi, maamafih bu farklar dâvanın umumî mahiyeti üzerinde müessir olacak ehemmiyette değildir.

karşısında 130 000 T.L. lik fazla bir kıymet, amortismanı tâbi tutulmak suretiyle vergiden muaf kılınmış olur ki bu da hazinenin zararını teşkil etmiş olur. Ve bu fazlalığa sebep de amortismanın iktisap kıymeti üzerinden yapılmayıp, ikame kıymeti üzerinden yapılmış olmasıdır. Diğer bir ifade ile böyle bir neticeye varılmasının sebebi, 130 000 T. L. sının iki defa hesaba katılmış olmasıdır. Şöyle ki, evvelâ, 1944 de yapılan yenilemenin sebep olduğu fazla masrafın amortismanı sıfatıyla, saniyen 1944 den itibaren yapılan amortismanın bir kısmını teşkil etmesi sıfatıyla.

Bununla beraber bir çok müellifler ve ezcümle Lecerclé, "İkame kıymetinin amortismanlara esas teşkil etmesi muhasebe bakımından makûl olduğu kadar iktisat noktai nazarından da, para kıymetinin sür'atle düş-tüğü ve vergilerin alabildiğine yükseldiği bir devirde salim bir tedbir olarak kabul edilmelidir,, demektedir ve, "bir memlekette, vergi tamam-nominal kazançlar göz önünde bulundurulmak suretiyle sabit ser-maye unsurlarının tam olarak ikamelerine imkân vermiyecek bir suret-te tarh edilecek olursa, istihsal kuvvetlerini azaltacağını," ileri sür-mekte ve, "bu halin milli ekonomiyi zarardide edeceği gibi dolayısıyla maliyenin de menfaatinin haleldar olacağını,, ilâve etmektedir. (22).

Amortismanların ikame kıymetleri üzerinden yapılması, sabit ge-lirlerle, ikrazatta bulunanlara ve buna mümasil kimselere nazaran sa-nayi işletmelerine bir rüçhan hakkı tanınmış gibi bir his uyandırırsa da bu doğru değildir. Çünkü, sanayi işletmeleri haricinde kalan gelir sahiplerinin paralarının kıymeti memleketlerinin istihsal vasıtalarının kudre-tine bağlı bulunmaktadır.

Diğer taraftan vergi tarhında hakkaniyete riayet edilmesinin temi-ni için, para kıymetinde istikrar vücuda gelip vergilerin de artık arttırılmadığı devirlerde amortismanlara ikame kıymetlerinin esas tutulması dolayısıyla meydana gelen fazlalıkların da vergiye tâbi tutulmaları pek tabii karşılanmalıdır.

c — Tatbikatçaların itirazları ve bunlara verilecek cevaplar.

Para kıymetinde vukua gelen tenezzül müvacehesinde amortisman payının maddî ve gayri maddî sabit sermaye kalemlerinin işe yaramaz bir hale gelecek olan tarihte ikame kıymetlerinin ne miktarlara balığ olacaklarının bilinmemesi tatbikatta karşılaşılan en büyük müşkülâtı meydana getirir. Faraza, 1943 senesi sonunda bilânçosunu tanzim eden bir işletme daha on yıl ömrü bulunan tesisatının ikame kıymetinin ne olacağını kestiremeyeceği gayet tabiidir. Böyle bir hal karşısında ise amortis-

(22) Yukarıda ismi geçen eser sahife, 127-128.

man payı neye istinaden tefrik edilecektir? İkame kıymetinin takdirini ise işletmenin sevk ve idaresini elinde bulunduranların keyiflerine terk etmenin doğru olmayacağı pek tabiidir. Bu cihetten, para kıymetinde bir istikrar hâsıl olmadan bilânço tanzimi anında amortisman paylarına esas teşkil etmek üzere istikbaldeki ikame kıymetini takdir etmenin mahzurunu ortadan kaldırmak üzere hattâ Fransız Hükûmeti 1939 senesi 13 Şubatında bir kararname ile geçici bir zaman için amortismanna tâbi bulunan sabit sermaye unsurlarının iktisap kıymetleri üzerinden ayrılan amortisman paylarına ilâveten her eğzersiz sonunda amortisman mevzu teşkil eden sermaye unsurlarının ikame kıymetleri göz önünde bulundurulmak suretiyle birer tecdit fonu tesisi cihetine gitmiştir.

Bununla beraber kanaatimizce amortisman paylarının para kıymetinin tenezzülü dolayısıyla sabit sermaye unsurlarının ikame kıymetlerinin evvelden tâyin edilememesi hususunda yukarıda serdedilen müşkilin ortadan kaldırılması mümkündür. Şöyle ki, amortisman ameliyesi ya para kıymetinin düşmekte devam ettiği veya başlangıçta para kıymetinin düşmekte ve onlara doğru istikrar kesbettiği devrelere rastlayabilir. Evvelâ, para kıymetinde tenezzül devam ettiği müddetçe, ve saniyen başlangıçta para kıymetinin düşmekte ve sonraları istikrar kesbettiği devrelerde tecdit fonu tesisine lüzum kalmadan amortisman paylarının nasıl ayrılacaklarının ayrı ayrı tetkik edilmeleri icap eder. Bu hal-leri sırasıyla inceleyelim:

1 — Para kıymetinde tenezzül devam ettiği müddetçe, sabit sermaye unsurlarının kıymetleri bilânçonun tanzim tarihindeki ikame değerleri göz önünde tutulmak suretile yapılır.

Para kıymetinde bir istikrar temin edilinceye kadar, amortismanna tâbi bulunan maddî ve gayri maddî sabit sermaye unsurlarının her bilânço tanzimi anında günün ikmae kıymetleri nazarı itibara alınarak amortisman payları tefrik edilecek oluras yenileme tarihinde, lâzım gelen dispoñibilite otomatikman temin edilmiş olur.

Bununla beraber böyle bu usulün kullanılmasında dikkat edilmesi lâzım gelen bir nokta vardır. Bunu bir misalle izah edelim. Şöyle ki: Her hangi bir işletmenin bir tesisi 500.000 T. L. sına vücuda getirmiş olduğunu ve ömrünün de 10 sene bulunduğunu (ve mezkûr müddetin hitamında hiç bir hurda kıymeti mevcut olmayacağını) kabul edelim. Aynı zamanda iktisap tarihile ikame tarihi arasında geçen 10 sene zarfında her sene liranın %10 nisbetinde bir tenezzül kaydettiğini ve sözü geçen tesisatın yenilenme tarihinde 1.000.000 T. L. sına çıkmış

olduğunu farzedelim. Bu takdirde, her sene bilanço tarihinde ikame kıymetleri üzerinden ve müsavi taksitlerle ayrılan amortisman payları aşağıda görüldüğü şekilde muhtelif tutarlara baliğ olacaktır:

Yıllar	Her sene sonunda ikame kıymeti T. L.	Her sene sonunda tefrik edilen a- mortisman tutar- ları T. L.	Her sene sonunda birikmiş olan a- mortisman tutar- ları mecmuları T. L.
1	550.000	55.000	55.000
2	600.000	60.000	115.000
3	650.000	65.000	180.000
4	700.000	70.000	250.000
5	750.000	75.000	325.000
6	800.000	80.000	405.000
7	850.000	85.000	490.000
8	900.000	90.000	580.000
9	950.000	95.000	675.000
10	1.000.000	100.000	775.000

Yukandaki tabloda görüldüğü veçhile tesisatın yenileneceği tarihte amortisman tutarlarının yekûnu 750.000 T.L. sına baliğ olmuş bulunmaktadır ki, bu vaziyet karşısında işletme daha 225.000 T.L. sına ihtiyaç göstermektedir. Şu halde, misalimizde ikame tarihinde elde bulunması icap eden 1.000.000 T.L. sı biriktirilememiştir. Binaenaleyh böyle bir usul tesisatın yenilenmesi için biriktirilmesi lâzım gelen meblağların teminine imkân vermemektedir.

Para kıymetinde bir istikrar hâsıl oluncaya kadar, amortismanâ tâbi bulunan sermaye unsurlarının her sene bilanço tanzimi tarihinde ikame kıymetleri nazarı itibara alınarak amortisman tutarları tefrik etmek suretiyle lazımgelen meblağın otomatikman elde edilebilmesi için her senenin ikame kıymetlerinin bir evvelki seneye nazaran fazlalığını, tesisatın geriye kalan ömürlerine göre amortismanâ tâbi tutup bir evvelki senenin amortisman tutarına ilâve etmek suretiyle bulmak kâbilirdir. Aşağıdaki formül izahatımızı açıkça bünyesinde toplamaktadır:

$$A = \frac{K_x - K_{x-1}}{n - (x-1)} + \left[\left(\frac{K_{x-1} - K_{x-2}}{n - (x-2)} \right) + \left(\frac{K_{x-2} - K_{x-3}}{n - (x-3)} \right) + \left(\frac{K}{n} \right) \right]$$

A — Amortisman tutarı

K — İktisap kıymeti

K_x — Para kıymeti tenezzülü dolayısıyla istenilen her hangi bir senede sabit sermaye unsurunun ikame kıymeti.

K_{x-1} — Para kıymeti tenezzülü dolayısıyla istenilen her hangi bir senedin bir evvelki yıla ait sabit sermaye unsurunun ikame kıymeti.

n — Sabit sermaye unsurunun ömrü.

Formülü misalimizde tatbik ettiğimizde aşağıdaki cedvel elde edilir:

Yıllar	Her sene sonunda ikame kıymetleri T. L.	Her sene sonunda tefrik edilen amort. tutarları T. L.	Her sene sonunda birikmiş olan a- mort. tutarları- nın mecumuları T. L.
1	550.000.00	55.000.	55.000.
2	600.000.00	60.555.55	115.555.55
3	650.000.00	66.805.55	182.361.10
4	700.000.00	73.948.41	256.309.51
5	750.000.00	82.281.74	338.591.25
6	800.000.00	92.281.74	430.872.99
7	850.000.00	104.781.74	535.654.73
8	900.000.00	121.448.40	657.103.13
9	950.000.00	146.448.40	803.551.53
10	1.000.000.00	196.448.47	1.000.000.00

Böyle bir amortisman usulüne yapılacak en büyük itiraz taksitlerin ilk senelerde nisbeten az, müteakip senelerde ise nisbeten çok oluşudur. Misalimizde birinci senenin amortisman nisbeti %5.5, ikinci senenin sonunda %11.55 olmasına rağmen sonuncu senenin nihayetinde ise %19.64 tür. İkame tarihine doğru gidildikçe büyüyen taksitlerin müteakip senelerin maliyet masraflarına dahil edilip, aynı tesisattan istifade etmiş olan evvelki seneler maliyetine teşmil edilmemesi bu usulün en büyük mahzurunun doğurmaktadır.

29 uncu sahifedeki tabloda, ikame tarihinden evvel meydana gelecek olan açığın ne miktara vardığı her sene sonunda hesaplanabilir. Şöyle ki:

yıllar	Her sene sonunda ikame kıymeti	Amortisman nisbetleri	Her sene sonunda birikmesi icap eden amort. tutarları mecmuları	Her sene sonunda birikmiş olan amort. tutarları mecmuları	Her sene sonunda o seneye kadar eksik kalan tutarların mecmuaları
1	550.000	× %10	= 55.000	—	55.000 = 0
2	650.000	× %20	= 120.000	—	115.000 = 5000
3	650.000	× %30	= 195.000	—	180.000 = 15000
4	700.000	× %40	= 280.000	—	250.000 = 30000
5	750.000	× %50	= 375.000	—	325.000 = 50000
6	800.000	× %60	= 480.000	—	405.000 = 75000
7	850.000	× %70	= 595.000	—	490.000 = 105000
8	900.000	× %80	= 720.000	—	580.000 = 140000
9	950.000	× %90	= 855.000	—	675.000 = 180000
10	1.000.000	× %100	= 1.000.000	—	775.000 = 2250000

Şu halde 10 senelik müddet zarfında zuhura gelen 225.000 T. L. hık açık, mezkûr müddet zarfında elde edilen kâr tutarından tenzil edilmelidir. Diğer bir deyişle, 10 sene zarfında elde edilen kârın 225.000 T.L. sı kâziptir. Bu miktar ya 10 senelik devreye mal edilmeli ve yahut mezkûr müddeti takip eden devreye nakledilmelidir. Yukarıdaki iki şıktan birincisi tercih edildiği takdirde — ki makulü odur— yukarıda gösterdiğimiz usul vasıtasıyla her senenin amortisman açığı hesaplanmalı ve yine aynı senenin maliyet masraflarına ithal edilmelidir.

İkinci şık tercih edildiği takdirde, mezkûr miktar bir tranzituar hesap vasıtasıyla istenilen hesap devrelerine nakledilmelidir.

2 — Para kıymetinde başlangıçta bir düşme ve sonraları bir istikrar hâsıl olduğu takdirde, maddi sabit sermaye unsurlarının ikame edilecekleri tarihteki kıymetleri gözönünde tutulmak suretiyle kıymetlendirilebilir.

Para kıymetinde başlangıçta bir düşme ve sonraları bir istikrar hâsıl olduğu takdirde, maddi sabit sermaye unsurlarının ikame edilecekleri tarihteki kıymetleri göz önünde tutulmak suretiyle kıymetlendirilir. Meselâ, her hangi bir işletmenin bir tesisi 100.000 T. L. sına vücuda getirmiş olduğunu ve ömrünün de 10 sene bulunduğunu (ve mezkûr müddetin hitamında hiç bir hurda kıymeti mevcut olmayacağını) kabul edelim. Aynı zamanda iktisap tarihi ile ikame tarihi arasında geçen 10 sene zarfında 5 sene müddetle her sene liranın %10 nisbetinde bir tenezzül kaydettiği-

Toplan Fiat Endekslerle bu endekslere göre tesbit edilmiş olan emsaller

Yıllar	Sanayi ham maddeleri toptan fiat endeksleri	Sanayi ham maddeleri fiat endekslerine göre tesbit edilmiş olan emsaller	İnşaat malzemesi toptan fiat endeksleri	İnşaat malzemesi fiat endekslerine göre tesbit edilmiş olan emsaller	Toptan eşya fiatları endeksleri	Toptan eşya fiatları endekslerine göre tesbit edilmiş olan emsaller	Maden fiatları endeksleri	Maden fiatları endekslerine göre tesbit edilmiş olan emsaller	Altın fiatları endeksleri	Altın fiatları endekslerine göre tesbit edilmiş emsaller
938	100	3,91	100	4,56	100	4,66	100	5,10	100	3,67
939	101,9	3,83	99	4,60	101,3	4,60	103,5	4,92	116,1	3,16
940	134,5	2,91	119,8	3,80	126,6	3,68	217,7	2,41	160,2	2,29
941	176,3	2,22	161,5	2,82	175,3	2,66	352,7	1,44	217,3	1,69
942	261,2	1,01	292,3	1,56	339,6	1,37	528,5	0,96	296,3	1,24
943	319	1,23	350,3	1,30	590,1	0,79	547,1	0,93	293,5	1,25
944	355,6	1,10	370,6	1,23	458,9	1,01	556,2	0,92	348	1,05
945	364,6	1,07	383,2	1,19	444,3	1,05	558,2	0,91	330,7	1,11
946	333	1,17	373	1,22	427,3	1,09	474,3	1,07	339,5	1,08
947	360,1	1,08	417,6	1,09	432,8	1,08	510,7	0,99/1	288,4	1,27
948	391,6	1,00	455,7	1,—	466,3	1,—	510,1	1,—	367,9	1,—

ni ve altıncı seneden itibaren para kıymetinde bir istikrar hâsıl olmuş olduğunu kabul ettiğimiz takdirde sözü geçen tesisin yenileme tarihine 150.000 T.L. sına çıkmış olur. Ve ikame kıymetinin her sene ayrılan amortisman tutarları vasıtasıyla toplanabilmesi için evvelâ 5 sene müddetle yani para kıymetinde bir istikrar hâsıl oluncaya kadar, her senenin ikame kıymetlerinin bir evvelki seneye nazaran fazlalaştığını tesisin geriye kalan ömürlerine göre amortismana tâbi tutup bir evvelki senenin amortisman tutarına ilâve etmek suretiyle ve 5 mütebaki yılın da 5 inci senesinin taksidine müsavi olmak üzere her yıl o zamana kadar elde edilmiş olan amortisman tutarlarına ilâve ederek hesaplanması neticesinde temin edilmesi istenilen meblâğ aşağıda görüldüğü şekilde toplanmış olur. Şöyle ki:

Yıllar	Her sene sonundaki ikame kıymetleri	Her sene sonunda tefrik edilen amort tutarları	Her sene sonunda birikmiş olan amort. tutarlarının mecmuları
	T. L.	T. L.	T. L.
1	110.000.00	11 000.—	11 000.—
2	120.000.00	12 111.11	23 111.11
3	130.000.00	13 361,11	36 472.22
4	140.000.00	14 789.68	51 261.40
5	150.000.00	16 456.35	67 718.25
6	150.000.00	16 456.35	84 174.60
7	150.000.00	16 456.35	100 630.95
8	150.000.00	16 456.35	117 087.30
9	150.000.00	16 456.35	133 543.65
10	150.000.00	16 456.35	150 000.00